

zem żywej sympatii i niesłabnącego szacunku środowiska naukowego wobec Jubilata, ale – co też jest niezwykle istotne – także L. Mokrzeckiego obrazem życzliwego stosunku wobec życia, nauki, sztuki i ludzi.

Dlatego praca *W służbie nauki, kultury i edukacji...* jest jedynie dopełnieniem, cennym, co należy podkreślić, ładnie i starannie edytorsko przygotowanym, tego pomnika, który Profesor wystawił sam sobie w ludzkich sercach.

Edyta Głowacka-Sobiech

Agnieszka Wałęga, *Początki akademickiej historii wychowania w Polsce. Antoni Karbowski (1856–1919)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, ss. 193

Już blisko dziewięćdziesiąt lat minęło od czasu, gdy historia wychowania stała się samodzielną dyscypliną akademicką. Stało się to możliwe dzięki zorganizowaniu na początku lat dwudziestych ubiegłego stulecia, na Uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie, katedr prowadzących badania dziejów oświaty i edukacji. Przez dziesięciolecia prowadzona tam, oraz w kolejno powoływanych ośrodkach, działalność naukowa wiązała się z aktywnością wielu wybitnych profesorów, wśród których szczególne zasługi położył urodzony w Wielkopolsce Antoni Karbowski – uczonec, który pierwszy w Polsce habilitował się z zakresu historii wychowania. Stąd też wydaje się być niezwykle cennym ukazanie się monografii autorstwa Agnieszki Wałęgi, poświęconej analizie jego dorobku naukowego.

Książka jest publikacją rozprawy doktorskiej, obronionej w 2005 r. na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jest biografią Antoniego Karbowskiego jako historyka wychowania, ujętą z perspektywy historycznej, pedagogicznej i oświatowej, w której zastosowano układ chronologiczno-problemowy.

Praca składa się z trzech części, poprzedzonych wstępem, a zakończonych bibliografią oraz indeksem osób. Ponadto została zaopatrzona w aneksy, zawierające zdjęcie Antoniego Karbowskiego oraz fotokopie najważniejszych dokumentów źródłowych, pochodzących ze zbiorów Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, obrazujących jego karierę naukową.

Pierwsza część pracy zarysowuje sytuację polskiej historii oświaty i wychowania przełomu XIX i XX w. Autorka zrekonstruowała narodziny i dynamiczny rozwój historii wychowania, prowadzący do uznania jej w pierwszej połowie XX w. za samodzielną dyscyplinę uniwersytecką. Proces ten był możliwy dzięki powstaniu zajmujących się tą tematyką instytucji naukowych, rozpoczęciu profesjonalnych badań historyczno-oświatowych, włączeniu historii wychowania do obowiązkowych przedmiotów wykładowych dla przyszłych nauczycieli, zredagowaniu podręczników i skryptów oraz powołaniu pierwszych katedr zajmujących się badaniem dziejów oświaty i wychowania w Krakowie (1920) i we Lwowie (1924). Mimo swej niewielkiej objętości, omawiana część pracy w sposób syntetyczny ujmuje główne problemy historii wychowania czasów działalności

Antoniego Karbowiaka i pozwala na lepsze zrozumienie problemów poruszanych w kolejnych rozdziałach.

Życie oraz aktywność pedagogiczna i naukowa Karbowiaka do czasu jego nominacji na profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1919 r. stanowi przedmiot drugiej części pracy. W kolejnych podrozdziałach interesujące jest ukazanie wpływu – pochodzenia społecznego, doświadczeń życiowych oraz spotykanych na drodze naukowej mistrzów – na kształtowanie się zainteresowań przyszłego historyka wychowania. Szczególną wartością dla badań nad dziejami historii wychowania stanowi przeprowadzona przez autorkę analiza źródeł historycznych, obrazująca kolejne etapy awansu akademickiego Antoniego Karbowiaka: egzamin doktorski oraz kolokwium habilitacyjne, na którym prezentował pierwszą w Polsce pracę habilitacyjną z zakresu historii wychowania: *Wychowanie fizyczne Komisji Edukacji Narodowej w świetle historii pedagogii*. Będąc pierwszym historykiem wychowania z tytułem docenta, Karbowiak mógł skutecznie dążyć do usamodzielnienia się tej gałęzi wiedzy oraz podniesienia poziomu nauczania akademickiego z zakresu tego przedmiotu.

Trzecia część książki ukazuje doniosłą rolę Antoniego Karbowiaka we współtworzeniu polskiej historii wychowania. Autorka zaprezentowała jego koncepcje odnoszące się do historii wychowania jako dyscypliny naukowej w sposób wyrazisty, akcentując postulaty Karbowiaka dotyczące potrzeby podniesienia jakości i zintensyfikowania prac badawczych w tej dziedzinie wiedzy, z której uzyskał habilitację. Swoje wywody autorka rzetelnie udokumentowała, czerpiąc informacje przede wszystkim z licznych tekstów napisanych przez samego Karbowiaka na przestrzeni wielu lat pracy twórczej. W drugim rozdziale tej części pracy zostało omówionych dziewięć głównych kierunków i problemów pisarstwa historyczno-oświatowego Karbowiaka: dzieje szkolnictwa polskiego, syntezy dziejów wychowania i szkół w Polsce, polskie koncepcje wychowawcze, problematyka Komisji Edukacji Narodowej, dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego, literatura i sztuka a historia wychowania, historia czasopism pedagogicznych, szkolnictwo polskie poza granicami kraju oraz oświata polska pod zaborami. Ostatnie rozdziały stanowią dopełnienie sylwetki naukowej historyka wychowania. Znajdziemy w nich wykaz publikacji recenzowanych przez Profesora, charakterystykę niepublikowanych rękopisów jego autorstwa oraz opis prowadzonej przez niego działalności edytorskiej.

Sporządzenie dogłębnej analizy życia i twórczości Antoniego Karbowiaka wydaje się być wysiłkiem szczególnie cennym, gdyż jak dotąd brakuje monografii poświęconych tym polskim uczonym, których działalność naukowa skupiała się na historii wychowania i oświaty. Do tej pory dorobek Antoniego Karbowiaka, podobnie jak innych historyków wychowania, był omawiany głównie w ramach artykułów naukowych, czy ksiąg jubileuszowych. Publikacja Agnieszki Wałęgi uzupełnia zatem wciąż istniejące braki w zakresie biografistyki pedagogicznej poświęconej osobom zasłużonym dla historii wychowania – dyscypliny akademickiej, której początek sięga działalności Hugona Kołłątaja, uważanego zresztą za jej twórcę¹.

---

¹ Zob. W. Jamrozek, *W czterdziestolecie Zakładu Historii Wychowania*, w: *Ad novum fructum. Z okazji jubileuszu poznańskich historyków wychowania*, Poznań 2007, s. 13; J. Hellwig, *Prolegomena do historii wychowania*, Poznań 1995, s. 19.

Miejmy nadzieję, że książka poświęcona pierwszemu polskiemu uczonemu, który habilitował się z historii wychowania, stanie się dobrym początkiem dla publikacji poświęconych wybitnym badaczom dziejów edukacji w Polsce.

Mikołaj Brenk

Z dziejów ruchu harcerskiego. Studia – Szkice – Materiały 1911–2006, pod red. E. Czop, Oficyna Wydawnicza „Mercator”, Rzeszów 2006

Przedłożona do recenzji książka stanowi pokłosie sympozjum naukowego, które odbyło się w Rzeszowie w dniach 9–11 września 2006 r. Sympozjum zorganizował Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego w kooperacji z Podkarpacką Komendą ZHP. Impuls do jego zwołania dała zbliżająca się setna rocznica narodzin skautingu i dziewięćdziesiąta piąta rocznica powstania pierwszych drużyn skautowych w Polsce.

Tematem przewodnim prezentowanej publikacji są dzieje ruchu harcerskiego na ziemiach polskich w latach 1911–2006. Szerokie ujęcie zagadnienia i podana cezurą czasowa sugerują wielopłaszczyznowość podjętych rozważań i ich interdyscyplinarność. Autorami zamieszczonych w zbiorze tekstów są zarówno pedagodzy, lekarze, jak i historycy. Fakt ten pozwala na uchwycenie badanego problemu w różnych perspektywach i tym samym ubogaca wiedzę odbiorcy. Po wtóre, jak na publikację posympozjalną jest ona dość nietypowa, bo łączy w sobie refleksję naukową i tę, którą pisze praktyka życia harcerskiego. Obok rozważań czysto naukowych są bowiem i te, które napisali działacze harcerscy, którzy na co dzień zajmują się szerzeniem tradycji harcerskiej.

Wspomniana interdyscyplinarność, szeroka cezurą czasowa, jak i połączenie narracji naukowej z popularyzatorską spowodowało, że opracowanie zgłoszonych tekstów mogło stanowić dla organizatorów duże wyzwanie. Końcowy efekt ich pracy przekonuje, że z powierzonego im zadania wyszli obronną ręką, gdyż całość charakteryzuje się dużym stopniem spójności wewnętrznej.

Publikacja zyskała układ tematyczno-chronologiczny i składa się z ośmiu podstawowych części, w których skład wchodzi od jednego do siedmiu opracowań. Poza sformalizowanym podziałem znajduje się gawęda profesora Zbigniewa Mańkowskiego, która stanowi doskonały wstęp do zasadniczych rozważań. Gawęda ma charakter wspomnieniowy i przywołuje działalność profesora w harcerstwie okręgu łańcuckiego w drugiej połowie lat 40. XX w. Był to czas dramatyczny w historii Polski, a ingerencja świata polityki w świat organizacji młodzieżowych – w tym harcerstwa – szczególnie agresywna. Świadczą o tym właśnie powyższe wspomnienia, w których profesor nieraz nadmienia o wysiłkach decydentów w kierunku upolitycznienia działalności drużyn harcerskich. Efektywność tych oddziaływań była jednak różna, a zjawiskiem bardzo charakterystycznym było to, że jakby na przekór inwigilacji, zastraszaniu i konkretnym aktom terroru wobec harcerzy, organizacja starała się prowadzić w miarę normalną (biorąc pod uwagę ówczesną sytuację społeczno-polityczną) działalność statutową.

Wątek oddziaływania czynników politycznych na funkcjonowanie ZHP przewija się zresztą niemalże we wszystkich zamieszczonych w omawianym zbiorze publikacjach.